

ҲУЖЖАТЛАРНИ КРИМИНАЛИСТИК ТЕКШИРИШНИНГ УСУЛЛАРИ ВА ЖИНОЯТЧИЛИКНИ ОЛДИНИ ОЛИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Эшбеков Сардоржон Султон ўғли

*Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси 328-гурух
курсанти*

Аннотация: Ушбу мақолада ҳужжатларни криминалистик текшириш, улар бўйича олиб бориладиган тадқиқотлар, шунингдек бугунги кундаги жиноятчиликнинг содир этилиш усулларида бири ҳужжатларни мазмунан ўзгартириш ва уларга қўшимчалар киритиш эканлиги ҳақида сўз юритилади. Бундан ташқари жиноятчиликнинг олдини олишда ҳужжатларни техник криминалистик текширишнинг ўрни, суд ва тергов амалиётидаги аҳамияти нақадар муҳим ва зарурлиги борасида мулоҳазалар юритилади.

Калит сўзлар: криминалистик текширув, ҳужжат, жиноятчилик, криминалистик техника, методология, эксперт хулосаси, тадқиқот

Суд ва тергов амалиётида ҳужжатларни криминалистик техника усулида текшириш масаласи кўп тарқалган бўлиб, ҳужжатлар ижтимоий соҳаларнинг барча доираларида алоҳида ўрин тутиши, хилма хиллиги ва кенг тарқалган материаллардан тайёрланганлиги билан боғлиқ. Бугунги кунга келиб суд ва тергов амалиётида ҳужжатларни техник жиҳатдан текшириш муҳим аҳамият касб этиб бормоқда. Чунки жиноий, иқтисодий ва фуқаролик соҳасидаги аниқланаётган аксарият жиноятларнинг содир этилиш усуллари ҳам айнан ҳужжатларни қалбакилаштириш орқали амалга оширилмоқда. Бу эса ўз навбатида ҳужжатларни техник криминалистик тадқиқотларининг ўрни нақадар муҳим эканлигини кўрсатиб беради. Негаки ҳужжатларнинг бирор бир қисми ўчирилганлигини ёки унга бирорта қўшимчалар киритилганлигини ва қалбакилаштирилганлигини аниқлаш ҳужжатларни техник криминалистик текширишнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Бундан ташқари криминалистика баъзи бир табиий ва техник билимларнинг айрим тармоқларини ўз вазифасига мослаб, улар асосида турли қалбакилаштирилган ҳужжатларни текшириш учун махсус услубларни ва методларни ишлаб чиқади.

Жиноий суд ва тергов соҳасида ҳужжатларни текшириш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, кўпинча қонун йўналишини ўзгартира оладиган муҳим далил бўлиб хизмат қилади. Бу қўлда ёзилган хат, машинкада ёзилган шартнома ёки рақамли файл бўладими, ҳужжатларнинг техник суд-криминалистик тадқиқотлари ҳақиқийлик, яхлитлик ва потенциал ёлғонлик

қатламларини очиб берадиган пухта жараёндр. Суд-криминалистик ҳужжатлар экспертизаси, шунингдек, шубҳали ҳужжатлар таҳлили сифатида ҳам танилган, кўп қиррали соҳа бўлиб, у фаннинг аниқлигини санъатнинг идроки билан бирлаштиради. У ҳужжатларнинг физик, кимёвий ва визуал хусусиятларини синчковлик билан ўрганишга қаратилган турли хил техника ва методологияларни ўз ичига олади.

Суд ва тергов амалиётининг таҳлили шуни кўрсатадики, жиноятларни очиш ва тергов қилишда ҳамда фуқаролик ишларини кўриб чиқишда, ҳужжатларнинг техник-криминалистик экспертизалари (ХТКЭ)ни ўтказишга зарурат мавжуд. Экспертиза тадқиқотлари натижасида олинган маълумотлар содир этилган қилмишнинг алоҳида шароитларини аниқлаштиришга, жиноятчини фош этишга, жабрланувчининг шахсини ва ҳуқуқбузарлар томонидан етказилган зарарнинг миқдорини аниқлашга имкон яратади. Ҳужжатларнинг техник-криминалистик экспертизасига оид тадқиқотларни ўтказадиган эксперт, ўз олдига қўйилган вазифаларни самарали бажариши учун, ушбу турдаги экспертиза объектларининг криминалистик хосса ва хусусиятлари ҳамда белгилари ҳақида тасаввурга эга бўлиши, полиграфия асослари, бўёвчи моддалар ва қоғознинг ишлаб чиқариш технологиясини билиши, муҳр (штамп)лар, ёзув қуроллари ва ҳужжатларни расмийлаштиришда ишлатиладиган бошқа воситаларнинг ишлаб чиқариш технологияси ҳақида тегишли маълумотларга эга бўлиши лозим.

Ҳужжатларнинг техник-криминалистик экспертизаси ва ҳужжатлар тадқиқотларининг натижалари кўрилаётган жиноят иши бўйича исботлов ва қидирувга оид маълумотларнинг манбаларидан бири ҳисобланади. Ҳужжатларнинг реквизитлари ва материаллари, шунингдек, уларни тайёрлашда ишлатилган техник воситаларни ўрганар экан эксперт, кўрилаётган жиноят иши доирасида ҳужжатнинг қалбакилаштириш ҳолати ва усулларини аниқлаш билан чегараланиб қолмайди. Экспертиза хулосалари турлича маълумотлар, масалан, тахминий ижрочи ёки жиноятчининг тусмол қилинаётган касби, полиграфия, қоғоз ишлаб чиқариш соҳасидаги махсус билимлари даражаси ёки жиноятчиларни қидирув фаолиятини мақсадга йўналган тарзда олиб боришга имкон берувчи бошқа шарт-шароитлар ҳақидаги маълумотларга эга бўлиши мумкин.

Ҳозирги кунга келиб ҳужжатларни қалбакилаштиришнинг кўплаб турларини учратишимиз муҳим. Хусусан улардан энг кўп учраётганлари бу имзоларни техник усуллар билан қалбакилаштириш, шахсни тасдиқловчи ҳужжатларни, ҳайдовчилик гувоҳномаларини, бир қанча корхона ҳужжатларини қонунга хилоф равишда уларга ўзгартиришлар киритиб қўйиш, қалбакилаштириш ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг тегишли норматив ҳуқуқий ҳужжатларига асосан қонуний тартибда тузилган

ҳужжатларни ўзбошимчалик билан ўзгартириш тақиқланган бўлиб ва бу қилмишга нисбатан жиноий жавобгарлик назарда тутилган. Яна шуни ҳам таъкидлаб ўтиш жоизки, бугунги кунда давлат стандартларига мос келмайдиган, қалбаки пулларни ишлаб чиқариш ҳам ниҳоятда кенг тарқалган қонунбузарликлардан бири ҳисобланади. Юқорида санаб ўтилган ҳужжатларни қалбакилаштирилганлиги ёки қалбакилаштирилмаганлиги аниқлаш масаласини ҳал этиш айнан ҳужжатларни техник криминалистик тадқиқотларининг асосий ва муҳим вазифасидир. Шуни ҳам айтиб ўтиш лозимки, бугунги кунда ҳужжатларни қалбакилаштиришнинг бир қанча усуллари мавжуд. Хусусан қўлёзма шаклда ёзилган ҳужжатларга техник йўллар билан баъзи бир элементларни қўшиб қўйиш ёки ундаги бирор бир қисмни ўчириб ташлаш орқали амалга оширилиши мумкин. Бундан ташқари кимёвий воситалар билан ҳам ишлов берган ҳолда, маълум бир белгиларни ўзига ўхшатиб чиқиш орқали ҳам ҳужжатларга ўзгартиришлар киритилмоқда. Буларнинг барчаси ҳужжатларни қалбакилаштиришга сабаб бўлади ва Ўзбекистон Республикасининг тегишли қонун нормаларига асосан жиноий жавобгарликка тортишга олиб келади. Ҳужжатларни криминалистик текширувининг чегараси кўпинча мутахассиснинг кўрсатувлари билан яқунланади, бунда малакали мутахассислар ўз хулосаларини суд муҳокамасида тақдим этадилар. Уларнинг илмий таҳлил ва методологияга асосланган гувоҳликлари мураккаб суд-криминалистик нуансларни очиб беришга хизмат қилади ва далилларга асосланган қарорлар қабул қилишда ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1) Ҳужжатларнинг техник-криминалистик экспертизаси: Маърузалар курси / Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси. –Тошкент 2017
- 2) Ўзбекистон Республикасининг «Суд экспертизаси тўғрисида»ги 2010 йил 1 июнь қонуни / Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2010
- 3) <http://lex.uz> (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси)
- 4) <http://akadmvd.uz> (Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси)